

ANTİK DÜNYA

JERRY TONER

ÇEVİRİ: ARZU AKGÜN

 domingo

AKLAYAKIN SERİSİ 3

ANTİK DÜNYA

JERRY TONER

Özgün ismi: The Ancient World

© 2015 Jerry Toner

Türkçe yayın hakları:

© 2019 Bkz Yayıncılık Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti.

Sertifika No: 12746

Domingo, Bkz Yayıncılık markasıdır.

Çeviri: Arzu Akgün

Editör: Algan Sezgintüredi

Kapak tasarımı: Yasin Çetin

Özgün tasarım: Jade Design

Haritalar: Martin Lubikowski, ML Design

Sayfa uyarlama: Bahadır Erşık

ISBN: 978 605 198 077 5

Baskı: Şubat 2019

Optimum Basım

Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1

34295 Küçükçekmece İstanbul

Tel: 0212 463 71 25 Sertifika No: 41707

Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın tümünün veya içeriğinin herhangi bir bölümünün yayıncının yazılı izni olmadan, fotokopi yöntemi dahil, elektronik ya da mekanik herhangi bir yolla çoğaltılması yasaktır.

Bkz Yayıncılık Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti.

Şahkulu Mah. Büyük Hendek Cad. Brot Apt.

No: 4/10 Beyoğlu İstanbul

Tel: (212) 245 08 39

e-posta: domingo@domingo.com.tr

www.domingo.com.tr

BAŞKA BİR ANTİK DÜNYA

Roma'da dolaşmak nasıl bir histi acaba? İmparatorluk şehri Roma, milyon nüfusuyla Sanayi Devrimi'ne kadar tüm Batı şehirlerinden büyüktü. Neler göürdük gidebilseydik? Parıltılı beyaz tapınaklar ve togalara bürünmüş Romalılar mı? Forumda konuşma yapan Cicero'yu mu? Veya Atina'da gezinsek düşünüşlerindeki hataları göstererek Atinalıları kışkırtan Sokrates'e mi rastlardık? Parthenon'un görkeminden gözlerimizi alabilir miydik? Bu kitabın antik geçmişe dair bu tür klişe imgeleri anlatmak gibi bir amacı yok.

Başka bir antik dünya hayal edin. Antik bir şehirde gezinirken neler çıkar karşımıza? Öncelikle duyularımız tamamen başka bir deneyimle karşılaşır. Çöp ve insan dışkılarının feci kokuları fena çarpar yüzümüze. Romalıların muhteşem kanalizasyon sistemi yalnızca şehir merkezindeki belli başlı kamusal alanlarla sınırlıydı. Diğer yerlerde dışkı ve çöpler sokaklara atılırdı. Köleler ve ağır işçiler bir kısmını toplayıp surların dışındaki çukurlara götürürlerdi ama koku, yine de havaya sinerdi.

Ölüm de sinerdi şehrin havasına. Evsizlerin çoğu sokaklarda ölürdü. İmparatorlar bile bu durumdan etkilenebiliyordu. Bir keresinde Vespasian akşam yemeğini yerken köpeğin biri sokaktan koşarak gelmiş ve bir insan elini masanın altına bırakmıştı. Antik dünya, atık ve fiziksel kirliliği kavramlarına dair tutumların bize göre farklı olduğu

sanayileşme öncesi dünyaydı. Ama bu durum elbette antik dünyadakilerin cesetleri umursamadığı anlamına gelmiyor. Tam tersine, *İlyada*'nın kahramanlarında gördüğümüz gibi, düzgün bir defin sunmayı, sadece cesetlerin üzerine bir avuç toprak atılması anlamına gelse bile, fazlasıyla önemserlerdi. Ölünün ortadan kaldırılması için daha çok yakılma yoluna gidildiği Roma'da, cesetler şehir sınırlarının dışına götürülür ve basit bir odun yığnında yakılırdı. Roma büyüklüğünde bir şehrin ölü arzı istikrarlıdır. Şehre giden yollar boyunca günde belki yüz ceset yakılırdı. Yanık et kokusu, şehre gelen seyyahları antik kent hayatının amansız gerçekleriyle yüzleştirirdi.

Günümüzde antik dünyanın turistik yerlerini ziyaret edenler genellikle ibadet yerlerine özgü fısıltıları benimserler. Kolezyum'da ziyaretçiler, orada can verenlere saygılarından sessizce dururlar. Bunda bir sorun yoktur. Geçmişin ne kadar farklı olduğunu düşünmemizi sağlar. Çoktan ölüp gitmiş insanlara saygı duymanın bizim için önem taşıdığını gösterir. Ama bu yerlerde yaşamanın nasıl bir şey olduğuna dair son derece yanlış bir algı da yaratır. Kolezyum'da gürültü kulakları sağır edebilirdi. Çeyrek milyon izleyici alabilen amfitiyatro ve Circus Maximus'taki kalabalığın bağırışları şehri çınlatırdı. Tahta at arabaları taş yollarda takırtılarla ilerler, seyyar satıcılar mallarına uygun çeşitli nidalarla kendilerini duyurmaya çalışır, sığır çobanları ise şehrin beslenmesi için gerekli binlerce hayvanı kasaplara getirirdi.

Çoğu şey şu an gözümüze görüldüğü gibi değildi. Şu anda Parthenon'un antik heykellerinin soğuk, beyaz mermerlerine bakarken dalıp gideriz ve sadelikleri, antik

BAŞKA BİR ANTİK DÜNYA

dünyanın saflığını simgeler. Yunanlar mantık ve bilimin mucitleriydi, nesnelere görünür yüzeylerinin ardına bakabiliyor ve (gerçekte) ne olduklarını anlayabiliyorlardı. Oysa aslında, hepsi değilse bile çoğu heykel boyalıydı. Ya da yaldızlı, cilalı veya vernikliydi. Yüzün temel özellikleri izleyicinin dikkatini çekmek için vurgulanırdı. Olabildiğince canlıymış gibi görünebilmeleri için gözler beyaza boyanır ya da renklendirilmiş camla bezenirdi. Dudaklar çarpıcı kırmızılarla, bir çeşit antik kollajen implant yapılmışçasına öne çıkarılırdı. Ve heykel ne kadar önemliyse renklendirme daha belirgin, daha şaşılağı olurdu. Örneğin tanrı-imparatorun ilahi gücünü hissettirmek için parlak kırmızılar ve Mısır mavileri kullanılırdı. Bugün antik bir heykelin gerçek halini yansıtan bir modelini görerseniz fazla cafcacı bulmamanız imkânsızdır. Çağdaşları ise ilahi gerçekliğe yakın olarak değerlendireceklerdir. Sırf bu bile antik dünyayı onların gördüğü gibi görmemizin ne denli zor olduğunu gösteriyor. Filmler, resimler ve neoklasik mimari sayesinde bu dünyaya öyle alıştık ki oraya bir zaman makinesiyle gidecek

Aegina'daki Aphea Tapınağı'ndan bir heykelin renkli rekonstrüksiyonu

olsak, kendimizi evimizde gibi hissedeceğimize inanmaya meyledebiliriz.

Bu kısa kitapta yapacağım tek bir şey varsa o da bu aşinalık hissiyle mücadele olacak.

Rengârenk heykel örneğinin de açıkça gösterdiği gibi, eğer antik dünyaya geri gitseydik duyularımıza güvenemezdik. Her şeyi belli şekillerde görmeyi öğreniriz. Antik dünyanın sakinleriyle aynı sesleri duysak bile farklı şekilde anlarız. Bizim midemizi bulandıracak kokular antik dünyada son derece normaldi; orada yaşayanlarla aynı şeyi deneyimleyebilmek için bile önce duyularımızı baştan eğitmeliyiz.

Duyuları, her biri kendine has özellikleri olan beş ayrı fenomenle deneyimlediğimizi düşünürüz. Oysa antik uygarlıklar duyuları karıştırarak karmaşık yapı ve üst üste binen tanımlayıcı bir palet oluşturmuşlardır. Homeros'un meşhur "şarap rengi deniz" benzetmesi sadece rengiyle değil keskin, kekre tadı ve kokusuyla da ilgilidir. Homeros denizde olmanın nasıl bir şey olacağını, fazla içmenin getirdiği sersemlik hissini ima ediyordu. Tat almanın, koklamanın ve hissetmenin renkleri olduğu fikri, bizim çok kolay anlayabileceğimiz bir şey değil. Hatta okumak bile çoklu duyusal bir eylemdi. Metinler sadece okunmak değil, okuryazarlık oranı düşük olduğundan, işitilmek için de tasarlanıyordu. Bize sadece görsel tasvirler gibi görünebilecek şeyleri tatmak, duymak ve koklamak doğal karşılanıyordu. İyi yazmak, izleyicinin kelimeler aracılığıyla o deneyimi yaşamasını sağlıyordu.

Okuryazarlık oranının ne kadar düşük olduğu belirsizdir. Muhtemelen nüfusun sadece yüzde beşi işlevsel düzeyde, ancak basit yazılı formlarla iletişim kuracak ya da temel metinleri okuyacak kadar okuryazardı. Yüksek

BAŞKA BİR ANTİK DÜNYA

kültüre dair edebiyatı okuyabilenlerin sayısı ise daha da az, en fazla yüzde ikiydi. Eğitim pahalıydı ve çoğu kişinin çocuklarını genç yaşta çalıştırması gerekiyordu. Bizim klasik kültür olarak gördüğümüz şey, küçük bir zengin grubun yüksek kültürüydü. Sadece varlıklı kesim şiir okumak ya da düzyazının incelikli noktalarını öğrenmek için zaman harcayabiliyordu. Aslında tam da işe yaramazlıkları –günümüzde Latince öğrenmenin olduğu gibi– bu tip aktiviteleri üst sınıf için cazip hale getiriyordu. Bu durumsa toplumda hiç kimsenin kaliteli şiire erişemediği anlamına gelmiyor. Homeros da Vergilius da yaygın beğeni topluyorlardı çünkü eserleri yüksek sesle okunmak üzere tasarlanmıştı. Gerek resmi tiyatro sahnesinde, gerekse daha resmiyetten uzak forumlarda olsun, genele hitaben şiir okumak, gözde eğlencelerdendi. Bu durumsa pek çok müfredatta yer alan geleneksel Klasikler dersinin çekirdeğini oluşturan bu edebiyat klasiklerinin daha az kıymetli veya incelenmeye daha az değer oldukları anlamına da gelmiyor. Ama antik dünyanın bir bütün olarak daha net bir resmini elde etmek istiyorsak ufkumuzu bu son derece okuryazar grubun çok ötesine yaymamız gerektiği anlamına geliyor.

Antik dünyada gelir uçurumu çok fazlaydı. Bir Romalının senatör seçilebilmesi için gerekli asgari mal varlığı, yaklaşık iki bin aileyi bir yıl geçindirebilecek miktar olan bir milyon sestertius'tu.* Süper-zenginler muazzam servetlere sahipti. Jül Sezar'ın iktidara yükselişine maddi kaynak sağlayan Crassus'un mal varlığının yaklaşık 200 milyon

---

* Antik Roma'da, cumhuriyet döneminde küçük ve gümüş, imparatorluktaysa büyük ve bronz basılmış bir sikke. (*e.n.*)

sestertius olduğu varsayılır. Sezar'ın askeri başarılarına öykünerek kalkıştığı Pers seferi sırasında ölünce Persliler, muazzam para düşkünlüğünün sembolü olarak cesedinin ağzından içeri erimiş altın dökmüşlerdir. Zenginliği çağlar arasında kıyaslamak imkânsız bir iştir. Antik dünyanın zenginlerini sıradan halktan bu kadar uzak kılan şey, orta sınıfın, modern anlamda kendine özgü kültür ve değerleri bulunan, ekonomik olarak güçlü bir grubun yokluğu. Ekonomik sistemleri kredi olanakları sağlamak için oluşturulmuş bir bankacılık sistemi olmadığı gibi, kapitalist sistem de değildi. Zenginlik, toprak ve mülk demektir ve halkın bunlara sahip olmak için gerekli parayı kazanması çok daha zordu. Üst tabakadakilere rakip olacak kadar para kazanan çok az şanslı insan vardı. Öte yandan çoğunluk, berberlik veya kasaplık gibi bir meslek veya beceri edinmenin hayat kalitelerini artırmanın en iyi yolu olduğu bir dünyada yaşıyordu.

Bu devasa gelir uçurumunun kapanmasına yardım eden şeyse toplumdaki, zengin ve güçlülerin varlıklarını sıradan yurttaşlarla paylaşmaları beklentisiydi. Antik dünyanın politik elitleri, özellikle de imparatorluk Roma'sında, ekmeğe dağıtarak, bedava tiyatro gösterileri düzenleterek, arenalarda hayvan veya gladyatör dövüştürerek, halka açık ziyafetler vererek, hamamlar yaptırarak sıradan yurttaşlara "iyi hayatın" sıradan lezzetlerini tatma imkânı sunarlardı. Ülke çapındaki eğlenceler, ortak bir çıkar anlaşmasının tam ortasında yer alıyor, imparatorlar, desteklerinin karşılığında Romalıları bu yolla ödüllendiriyorlardı. Bu bize sıradan insanların yeterli yiyecek kadar eğlenceye de ne kadar önem

BAŞKA BİR ANTİK DÜNYA

verdiklerini gösteriyor. Gündelik hayatın acımasızlığının, eğlencelerin daha da keyifli ve memnun edici algılanmasına neden olduğuna kuşku yoktur.

Antik dünya, erkek egemendi. Sadece erkekler oy kullanabiliyor ve kamu hizmetinde görev alabiliyordu. Kadınların kocalarına hizmet, kız çocuklarının babalarına itaat etmesi bekleniyordu. Agrippina gibi kadınların imparatorluk sarayında perde arkasından iktidar olmalarıysa sadece bir kadının böyle işler için ne denli uygunsuz görüldüğünü göstermektedir. Oğlu Neron için girdiği amansız güç savaşı (kocasını İmparator Claudius'u bir tabak zehirli mantarla öldürdüğü bile iddia edilir) saygıdeğer, arzulanmış bir Romalı kadındaki niteliklerin tam tersine sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bir mezar taşında kocanın ölen eşi için övgüleri kayıtlıdır: "Saf, sadık, sevecen, görevlerine bağlıydı, kendisine ne söylendiyse yaptı." Bir erkeğin eşinde aradıkları bunlardan ibaretti. Elimizde kalan neredeyse bütün metinler erkekler tarafından erkekler için yazılmıştır. Peki, nasıl antik dünyanın yüzde ellisini oluşturan kadınların sesi olabiliriz?

Antik dünyanın nüfusu gençti. Ama genç olmaları, mutlaka sağlıklı oldukları anlamına gelmiyordu. Antik çağlarda insanların doğumdan itibaren yirmi beş yıldan daha uzun ömür beklentisi olmazdı. Bugün bu beklenti Batı dünyasında yaklaşık üç kat fazladır. Yetersiz sağlık hizmetleri, temel hijyenin eksikliği ve kısıtlı tıp bilgisi, ölümü ortalama bir hanenin düzenli ziyaretçisi yapmıştı. "Doğumdan itibaren" burada kilit kavramdır. Küçük çocuklar bu "kıymın" en ağır kısmına maruz kalıyorlardı. Bebeklerin yaklaşık üçte biri

hayatlarının ilk yılında ölüyordu. Çocukların ise yaklaşık yarısı beşinci doğum günlerinden önce hayata veda ediyordu. Bu savunmasız ilk birkaç yılın geçmesi sağlanabilirse hedef önemli ölçüde değişiyordu. On yaşına geldikten sonra ellilerinizi görmeyi ummanız makuldü. Bizim emeklilik zamanı olarak düşündüğümüz yaşa çoğu gelemezdi. Büyükanne ve büyükbabalar çok nadirdi. Anne babaların eksikliği ve yetim çocuklar ise çok sık rastlanan durumlardı. Babanın mutlak güce sahip bir şekilde başında olduğu antik hane imajı, pek çok babanın hastalık, rahatsızlık ya da savaş nedeniyle genç yaşta ölmesi gibi acı bir gerçeğin varlığında gözden geçirilmelidir. Yüksek bebek ölümleri, çocuk sahibi olmak konusunda kadınların üstüne çok büyük bir yük bindiriyordu. Nüfusun istikrarlı olabilmesi için ortalama bir kadının beş ya da altı çocuk doğurması gerekiyordu. Toplum yapısı, kadınların genç yaşta anne olmalarını sağlıyordu. Bir mezar taşında Veturia adında, on altı yıllık evliliğin ardından yirmi yedi gibi “ileri” bir yaşta ölen bir kadından bahsedilir. Beş ya da altı çocuğu ondan önce ölmüştür. On bir yaş, antik dünya ölçütlerine göre bile evlenmek için erken bir yaştı. Pek çok kız, onlu yaşlarının orta veya sonlarında, babalarının veya babaları hayatta değilse amca veya ağabeylerinin ayarladığı, kendilerinden oldukça yaşlı adamlarla evlendiriliyordu.

Antik toplum erkek egemeliğindeydi ama nüfusun çoğu yabancılardan ve diğer “düşük seviyedeki” insanlardan oluşuyordu. Erkekler arasında bile sadece ufak bir azınlığın hakları vardı. Biz Atina’yı demokrasinin doğduğu yer olarak görürüz. Oysa Atina’nın, çevresindeki bölgelerle birlikte toplam nüfusu iki yüz elli bindi ve bu nüfusun yaklaşık sadece otuz bini vatandaşı. Sayı önceleri altmış

bine yakındı ancak büyük devlet adamı Perikles gerekli şartların karşılanmasını daha da zorlaştırmıştı. Bu yüzden oy kullanma hakkına sahip kimseler Atina nüfusunun yüzde 10 ila 15'ine kadar düşmüştü. Bu küçük grupta işleyen demokrasi, şüphesiz radikal ve doğrudandı: Her vatandaş kanunlarla ilgili teklif verebiliyor ve oylama yapabiliyordu. Ortada “temsiliyet” saçmalığı yoktu; kişilerin kendi kararlarını kendilerinin vermesi bekleniyordu. Seçimler güvenilir değildi çünkü her zaman zengin ve güçlülerin, seçmenlerin oylarını satın almasıyla sonuçlanıyordu. Rastgele yapılan seçimlerin –ki bugün hâlâ juriler böyle seçilir– tamamen demokratik bir süreç olduğu düşünülüyordu. Ancak toplumun oy kullanma hakkı tanınmış kısmı bizim ölçütlerimize göre çok küçüktü ve cinsiyet, etnisite ve kökenlere dayalı kör önyargılarla yönetiliyordu.

Nüfusun büyük bölümünü köleler oluşturuyordu. Antik dünyada ne kadar köle olduğunu hesaplamak aslında çok zordur. Elimizdeki deliller çok zayıf. Her halükarda rakamlar yerden yere ve dönemden döneme çarpıcı bir şekilde değişecektir. Atina ve Roma İtalya'sı dünya tarihinde en çok köleye sahip olan büyük toplumlardan ikisiydi. Tarlada ve madenlerde ve evde hizmette kullanılmak üzere imparatorluklarından köleler alırlardı. Köleler İtalya nüfusunun aşağı yukarı yüzde yirmisini oluşturuyordu. Roma'da, nüfusun üçte birini oluşturan köleler her yerdedi. Şaşırtıcı olan ise yerel halkın onları güçlükle fark edebilmesiydi. Antik dünyada köle olmanın nasıl olduğunu anlatacak *On İki Yıllık Esaret* eşdeğerinde bir esere ya da ilk elden yazılmış kaynaklara sahip değiliz. Kölelik tamamen normaldi; herkesin kanıksadığı belli başlı geleneklerden biriydi. Ortadan

kaldırılması için bir girişim yoktu ve hiç kimse böyle bir şeyin ihtimalinden bahsetmiyordu. Bir köleye sahip olmak, günümüzde bir buzdolabına sahip olmak kadar normal bir şeydi. Eğer antik bir şehre gidebilecek olsaydık kölelerin varlığı özellikle dikkatimizi çekecek şeylerden biri olurdu. İster yiyecek bir şeyler almak için pazarda koştururken, ister efendisini foruma taşıırken olsun, köleler antik dünyanın esas yükünü çeken kişilerdi. Kölelerin bu kadar yaygın kullanılması bizi kendi dünyamız ile antik dünya arasındaki farkın tam merkezine götürür.

Kölelere yapılan rastgele gaddarlık şok edici olabiliyordu. Genelde iyi bir imparator olarak bilinen Hadrianus bir keresinde mektup yazarken bir köle tarafından rahatsız edilmiş ve imparatorlara özgü bir öfke nöbetiyle kalemini kölenin gözüne saplamış. Sonra da “iyi” bir imparator olarak köleden özür dilemiş ve gönlünü almak için ne yapabileceğini sormuş. Köle lafını sakınmadan hiçbir hediyein kaybedilen bir gözün yerini tutamayacağını söylemiş. İmparator çok üzülmüş ama birini kör ettiği için değil, öfkesine yenik düştüğü için. Tamam, tahminen bu, gündelik köle hayatıyla fazla ilgisi bulunmayan, meşhur bir hikâyledir. Ama diğer deliller, şiddetin rutinliği nedeniyle durumun daha da rahatsızlık verici olduğunu gösteriyor. Bulunan yazılardan bir tanesinde bir çeşit “belediye köle cezalandırma servisinin” fiyatları listelenmiştir. Kölenizin kırbaçlanması, işkence görmesini ya da çarımha gerilmesini istiyor ama elleriniz kirlensin istemiyor musunuz? Öyleyse uzmanlara ulaşın. Sadece bir ekmek parasına, birisi evinize geliyor ve pis işi üstleniyordu. Üstelik köleyi kırbaçlarken bağlamak üzere kendi darağaçlarını ve çarımha germek için çivilerini

Bir kölenin cezalandırılması

getirecek kadar bile düşünceliydiler. İşkencenin amacına göre sıcak zift bile temin ediliyordu.

Kimi cezalar gülünecek ölçüde acımasız olabiliyordu. Vedius Pollio adındaki zengin bir Romalı, bir gün arkadaşı İmparator Augustus'u akşam yemeğine davet etmiş. Genç bir kölenin değerli bir kristal kupayı kırması nedeniyle eğlence kısa süreliğine kesintiye uğrayınca Vedius, İmparatoru katı tavrıyla etkilemek için kölenin götürülüp büyük yılan balıklarına (bazıları bufa balıkları olduğunu söyler) atılmasını ve balık havuzunda tutulmasını emretmiş. Ancak Augustus etkilenmemiş. Hatta bu alışılmamış gaddarlık karşısında şaşkına uğramış. Vedius'a köleyi serbest bırakmasını ve diğer kölelere de bulabildikleri bütün kristal kupaları getirip efendilerinin karşısında parçalamalarını emretmiş. Daha sonra Vedius'a bunları balık havuzuna doldurmasını ve yılan balıklarından da kurtulmasını söylemiş.

Bu dikkat çekici hikâye bize, antik dünyadakilerin kölelerine her zaman böyle abartılı bir gaddarlıkla davrandığını düşünürsek hata yapacağımızı gösteriyor. Augustus gibi pek çok kişi böylesi saçma bir vahşetin şok edici olduğunu düşünüyordu. Kölelerden en çok fayda sağlayabilme konusuna gelince: Sahipleri, köleleri korkutarak çok çalıştıramayacaklarını öğrenmişlerdi. Dolayısıyla kölelerin daha üretken ve istekli çalışabilmeleri için küçük hediyelerden başlayıp gelecekte özgürlüklerine kavuşma umuduna uzanan çeşitli teknikler kullanılıyordu. Köleler aynı zamanda yatırımdı. Çok fazla paraya mal oluyorlardı (muhtemelen dört kişilik bir aileyi iki yıl besleyecek kadar). Onlara kötü davranmak, eldeki varlıkların değerini düşürür ve üretmeleri beklenen getiriyi azaltırdı.

Yunanların aksine Romalıların yabancılara karşı daha kucaklayıcı bir tutumları vardı. İyi köleler, özellikle efendileriyle doğrudan temas halinde olan hizmetçi köleler, özgürlükle ödüllendiriliyor ve vatandaş olabiliyorlardı. Benzer şekilde Romalılar, fethettikleri yerlerdeki insanların bazılarını ve kimi âdetlerini zamanla aralarına alıyor ve benimsiyorlardı. Buysa Roma vatandaşı olma kavramını ve dolayısıyla orduyu, her fetihle daha genişletme konusunda avantaj sağlıyordu. İmparatorluğa kattıklarını Romalılaştırdıkları için fethin son bulabileceği doğal bir sınır yoktu. Ancak Roma İmparatorluğu'nu yekpare bir toplum olarak düşünmek yanlış olur. Evet, pek çok eyalette amfitiyatro vardı (gerçi bulunan 272 bilinen örneğin 252 tanesi ağırlıklı olarak batıdaydı). Ve evet, Roma villaları kırsal bölgedeydi (ancak bunlar yerel aristokratlar tarafından inşa edilmişti). İşin aslı, Roma İmparatorluğu'nun etrafı, İngiltere'nin

sıradan insanlarından (bir Romalının dediği gibi küçük, edepsiz Britler) Yahudiler, Suriyeliler gibi tamamen Romalılaşmayı reddeden gruplara kadar pek çok farklı kültür tarafından kuşatılmıştı. Bu sadece bir direniş hareketi değildi. Roma İmparatorluğu, insanların kendilerini içinde buldukları duruma göre farklı kimlikler benimsedikleri çokkültürlü bir oluşumdu. Devletle muhatap olurken Roma yurttaşlıklarını ya da imparator kültüne olan sadakatlerini vurgulayabiliyorlardı. Yerel politikaya daldıklarındaysa yerel dili konuşuyor ve kendi kentlerindeki tanıdıklarından oluşan iletişim ağını ön plana çıkarıyorlardı. Yerel yöneticiler birbirleriyle görüştükları zaman genellikle ortak zemin oluşturabilmek için Yunan ve Latin edebiyatının klasikleri üzerine olan eğitimlerini kullanırlardı. Dolayısıyla antik dünyaya dair herhangi bir anlatı, bu kültürel kimlikler mozağı bakışını içermek durumundadır.

Din her yerdedi. Ancak din, Olimpos Dağı'nda oturan geleneksel panteon tanrılarında çok daha fazlasıydı. Hem Antik Yunan hem de Roma'nın devlet destekli kültleri bu "ana akım" tanrılara odaklanıyordu ancak bunlar resmin sadece bir bölümünü temsil ediyordu. Antik dünya inanana, amaçlarına göre istediklerini seçecekleri dinsel bir pazar sağlamıştı. Yıldız haritasının yorumlanmasını istiyorlarsa bir astroloğa gidebiliyor veya günlük hayatta yaşadıkları sorunlara dair tanrılara danışmak istiyorlarsa bir kâhin çağırabiliyorlardı. *Oracles of Astrampsychus* [*Astrampsychus'un Kehanetleri*] olarak bilinen bir dizi soru, gündelik hayata dair çelişkilerden doksan ikisini listeler. "Özgür bırakılacak mıyım?" diye sorar kaygılı bir köle; biri, muhtemelen de bir hastanın eşi, "Ölüm göreceğ miyim?" diye sorar. "Bana

miras kalacak mı?” diye sorar başka biri korkuyla: yaşlı bir akrabanın gözüne girmek için gösterilen özenli çabalar, vasiyetin arzulanmış şekilde yeniden yazılmasını sağlayacak mıdır? Belki de endişe verici bir rüya görmüştür ve tanruların uykusunda ona ne anlatmaya çalıştığını öğrenmek için bir rüya tabircisine danışmak istiyordur. Bir diğeri, bebeğinin düşman bir komşu tarafından lanetlendiğinden korkuyordur ve lanetin etkisini ortadan kaldıracak bir büyü yapması için büyücüye para ödeyecektir. Çeşitliliği daha da renklendirmek için yerel, bölgesel tanruların da bu karmaşaya eklenmesi gerekmektedir.

Ortalama bir antik şehrin sokaklarında yürümek bizi her türden dini görselin bombardımanına tutardı: kapılara çizilen ev tanrıları, kötü ruhları uzak tutmak için kullanılan deforme olmuş cüce şeklinde rüzgâr çanları, çarımha gerilmiş eşek kafalı İsa gibi aşağılayıcı çizimler... Din, mahalledeki kilisenin içine sıkıştırılmış bir şey, tapınaklar da haftada en fazla bir kere veya daha çok arada sırada vuku bulan büyük bir olay için gidilen yerler değildi ve seküler toplumla bağları da kesilmemişti. Din, antik dünyadaki her şeye hâkimdi: Yunan tiyatrosundan tavernalara, oyunlar öncesi yapılan dini geçit törenlerindeki toplu kurbanlara kadar hiçbir şey tanruların onayı olmadan yer alamazdı. Antik dünya, ateizmin hayal bile edilemeyeceği bir dünyaydı.

Bazı dinsel eylemler bizi gerçekten rahatsız ederdi. Rahipler, Ana Tanrıça'ya tapınmak için üzeri ızgarayla kapatılmış bir çukurun içinde dururlardı. İpek bir pelerin giyip altından bir taç takar, çiçekler ve sırmalarla bezeli bir boğa ızgaranın üzerinde kesilirken beklerlerdi. Boğanın kanı ızgaradan, onu memnuniyetle karşılayan hatta açık ağzını

doldurmasına izin veren rahibin üzerine dökülürdü. Rahip çukurdan kana bulanmış halde çıkar ve tapınan yoldaşlarının karşısında arınmış ve yeniden doğmuş olarak dikilirdi. Kan banyosunda vaftiz edilmiş olurdu. Hıristiyan vaftizi ile benzerlikleri kadar farklılıkları da çok açıktır. Amaç sembolik bir yeniden doğuştur ve suyla sembolik yıkanma yerine gerçek bir yaşam gücü kullanılmıştır. Bu ayınle ilgili temel bilgilerimizin, kandan dehşete düşmüş ama muhtemelen amaç noktasındaki benzerliklerden de paniğe kapılmış Hıristiyan bir yazardan gelmesi sürpriz sayılmaz. Belki de dini bir rakibi aşağı çekmek için bütün süreci abartmıştır. Her halükarda bu bize antik dönemden bir yazarı olduğu gibi kabul etme konusunda ihtiyatlı davranmamız gerektiğini gösteriyor. Zira her birinin kabul ettirmek istediği gündemleri ve çıkarları vardı.

Tüm bunlar son derece mantıksız görünüyor. Felsefenin bulunduğu dünya burası değil miydi? Platon ve Aristoteles'in bilginin doğası, maddi dünyanın gerçekliği ve şeylerin oldukları şey olmalarının nedenlerine dair karmaşık savlar geliştirdikleri yer değil miydi burası? İkisini nasıl bir araya getirebiliriz? Cevap basit: Felsefe, çoğunluğu üst sınıf erkeklerden oluşan çok küçük bir grup tarafından yapılıyordu. Elbette bu durum, keşfettikleri şeyleri düşünce tarihinde ya da insanın entelektüel gelişiminde daha az önemli kılmaz ama antik dünyayı daha geniş açıdan anlayabilmek için daha kapsamlı ve daha "az eğitilmiş" bir bağlamda ele almalıyız.

Modern bilimsel tedavinin habercisi olarak gördüğümüz antik tıbbı düşünün. Pek çok doktor zorunda olmasa bile hâlâ MÖ dördüncü yüzyılda yaşamış, Batı tıbbının "babası"

Koslu Hipokrat adına Hipokrat yemini ediyor. Hipokrat, kabul görmüş hikâyeye göre, klinik gözleme dayalı yöntemi geliştirerek tıbbi tek başına bir meslek haline getiren kişidir. Hipokrat hastanın başucuna oturarak mantığı fiziksel rahatsızlıklara uygulamıştır ve onun vaka hikâyeleri, başkalarına bu tür tümevarım metodunda örnek sağlayabilmek için kaleme alınmıştır. Ancak bu imge, gerçekten ziyade daha sonraki bir buluştur. Hipokrat'ın Atina'yı vebadan nasıl kurtardığına hatta Pers Kralı'nın topraklarından hastalığı atması için ondan ricada bulunduğu dair, muhtemelen iyileştirme gücüyle ilgili abartılı hikâyeler ölümünden sonra yayılmıştır. Aslında Hipokrat'a atfedilen yaklaşık yetmiş metinden hiçbir tanesi onun tarafından yazılmamıştı. Muhtemelen onun eseri olmayan yemin de bir doktorun ne olması gerektiğine dair düşüncelerimizle örtüşmediği için pek çok defa değiştirilmiştir. Örneğin açılış cümlesi, yakarılanın iyileştirme tanrıları olduğunu açıkça ortaya koyar: "Doktor Apollon, Cerrah Asklepius, Sağlık ve Şifa tanrısı Hygeia, İyileştirme tanrısı... adına yemin ediyorum." Din ve tıp, antik yaşamın diğer alanlarında da olduğu gibi birbirine dolanmıştı. Tanrılardan kaçamazdınız.

Daha da ilginç, Hipokrat tarafından uygulanan tıbbın, yaklaşımlardan sadece bir tanesi olması. Genelde antik dünyaya doktorları insan vücudunu organların değil, sıvıların bir bütünü olarak görüyorlardı. Vücudun dört salgıdan (kara safra, sarı safra, kan ve balgam) ve ter, meni, idrar ve tükürük gibi diğer sıvılardan oluştuğu düşünülüyordu. Hastalık, bu sıvıların birbirlerine oranı dengesizleştiğinde ortaya çıkıyordu. Bunun dışında antik dünyanın doktorları birbirleriyle çok fazla aynı fikirde görünmüyor. Zorlu bir pazarda

BAŞKA BİR ANTİK DÜNYA

rakiptiler ve potansiyel müşterilerine kendi teorilerini ve tedavilerini rakiplerinininkinden daha cazip göstererek birbirlerini geçmeye çalışıyorlardı. Bazı doktorlar bütün hastalıkları sınıflandırmak için tek basit bir metot olduğuna inanıyordu: daralma mı yoksa gevşemeden mi kaynaklandıklarını saptamak. Diğerleri hastaların semptomlarına göre kişiye özgü tedaviler yapıyordu. Başka bir yaklaşımsa yüzeydeki belirtilerin altında yatan sebebi bulmaya çalışmaktı.

Antik dünyanın doktorları pahalıydı. Doktora giden pek çok hasta toplumun üst kesimindendi. Diğer herkes hastalıklarının tedavi edilmesi için geleneksel kocakarı ilaçlarına ve yerleşmiş inanışlara başvuruyordu. Büyük Pilinius nezleden yakınanlara bir katırı burnundan öpmelerini tavsiye ediyordu. Bu türden “ev yapımı devalar” muhtemelen antik tıbbi hayal ettiğimiz zaman aklımıza gelen tedavi şekilleri değildir.

Teşhis ve tedavide yaygın kullanılan yöntemlerden başka biri de büyüydü. Öksürük şikâyetiyle gelen bir hastaya basit bir büyü verilir ve büyüülü cümleyi siyah mürekkeple sırtlan döşü üzerine yazması söylenirdi. Antik dünyada sırtlan döşü bulmak ne kadar kolaydı, emin değilim ancak bunun, kurnaz bir büyücünün zaten elinde bulunan şeyleri satmak için çevirdiği bir numara olabileceğinden şüpheleniyorum. Diğer büyüler çok daha karmaşıktı. Gut hastalığına yönelik bir tedaviye göre oturup ayaklarınızın altına kil koymanız, ardından kına yağında bir karınca kaynatıp üzerine incir, kuru üzüm ve parmakotu kattıktan sonra ortaya çıkan merhemi ayaklarınıza sürmeniz gerekir. Buyurun, deneyin.

Seks de her yerdeydi. Kötü ruhları uzak tutmak için abartılı şekilde büyütülmüş penis heykelleri yaygın kullanılıyordu. Sekisle ilgili görsellerin çoğu bize “eşcinsel”

görünebilir çünkü erkek erkeğe ilişkiye dair figürler sık rastlanılan bir temadır. Antik dünyadaki cinsellikte önemli bir aktif/pasif ayrımı olduğu gerçeği, durumu iyice karmaşıktır. Antik dünyada kimle seks yaptığınız değil, kimin kime ne yaptığı önemliydi. Kabul edilebilir olan sadece üstte olmak; “alıcı” tarafta olmak, utanç verici sayılıyordu. Bizim cinsellik anlayışımıza göre fazlasıyla konum odaklı bir yaklaşımdı. Bu aynı zamanda, daha sonra Hıristiyan kültürde olanın aksine, cinsellik hakkında gündelik hayattan koparılmamış ve bölümlere ayrılmamış bir şekilde düşünme biçimiydi. Seks ve cinsel dürtüler hayatın normal bir parçası olarak algılanıyordu ve temsili görüntüleri, gündelik hayatın her bağlamına rastgele dâhil edilebiliyordu. Pompeii’deki Vettii Evi’nin [Casa dei Vettii] girişinde Tanrı Priapos’un penisini tarttığı büyük bir duvar resmi bulunur. Evinizde böyle bir görüntü ister miydiniz? Sonraki Hıristiyan yazarlar için fazlasıyla rahatsız edici bir davranıştı. Fahişeler antik kentlerde çok yaygındı. Çalışmak için şehre akın eden genç, bekâr erkek kalabalığı cinsel ihtiyaçlarını karşılamak için fahişelere bel bağlamıştı. Fahişeler işlerini “yarı halka açık” yerlerde, genellikle meyhanelerde yapıyorlardı. Bu durum, cinsel ilişkiye kolaylıkla kulak misafiri olduğu anlamına geliyor. Genelevden gelen vahşi sesler, Hıristiyanlar için Roma toplumunda yanlış olan şeyleri simgeliyordu.

Günlük dil kaba olabiliyordu. Antik Yunanca ve Latinceyi yüksek kültürün dilleri olarak düşünebiliriz ama aynı zamanda kaba bir kişisel istismarın da dilleriydi. Bir duvar yazısı şöyle bir iddiada bulunur: “Nisus’u on kere arkadan becerdim.” MÖ 41 kışında Octavian’ın birlikleri

Pompeii'den sakallı ve devasa penisli Priapos

tarafından yapılan Perugia kuşatmasından kalan, savunmacıların saldırılara sapanlarla fırlattıkları taşlardan birinde: “Octavian’ın kış deliğini hedefliyorum”, diğesinde ise “Selam, göt oğlanı Octavian!” kazılıdır. Bu fiziksel, kaba dünyada yaşayan pek çok insan geçinebilmek için ağır, bedensel işler yapmak zorundaydı. Bu türden abartılı, fiziksel hakaretlerden keyif almak doğaldı.

Yüksek kültür antik dünyanın çok küçük bir bölümüydü. Pek çok insan okuryazar değildi ve çoğunluğun klasik olarak kabul edilen önemli metinlere erişimi yoktu. Yüksek kültür ürünü olmayan diğer metinler bize antik geçmişin farklı bir yüzünü gösterebilirler. Bugün antik dünya üzerine çalışmak, tamamen yeni yaklaşımlarda bulunmak demektir. İster Pompeii’deki ölümlerin kemiklerini analiz etsin, ister su değirmenlerinin etkisini araştırсын, arkeolojinin bu tür çalışmalara büyük yardımı olabilir. Yeni bilimsel yöntemler, antik dünyada insanların ne yedikleri ve bu konuda neyin

ANTİK DÜNYA

yanlış olduğunu anlamamızda bize yardım edebilir. Alternatif geçmişi anlayabilmek, başka dönemlere, sadece klasik Atina ve Roma'ya değil, aynı zamanda İskender'in büyük imparatorluğunu miras alan Helenistik krallıklar ve Hıristiyanlığın günümüz Batısına sayesinde egemen olduğu geç Roma İmparatorluğu'na bakmayı da içerir. Antik Yunan ve Roma artık tek başlarına değil, dönemlerinin küresel tarihi içinde değerlendirilmelidir. Mesela Persler, Yunanlar hakkında ne düşünüyordu? Roma İmparatorluğu Antik Çin'le karşılaştırıldığında nasıl duruyordu? Antik dünyayı anlamak, antik dünya algılarımızın (iyi sanat nedirden İslam'ı nasıl anlamamız gerektiğine kadar) modern dünyaya bakışımızı nasıl etkilediğini görmemizi sağlayacaktır.